

OKMÁNYOK SZABADKA TÖRTÉNETÉBŐL

(*Gyökerek-Koreni. Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391–1828. Történelmi Levéltár I., Szabadka, 1991.*)

A közvéleményben a levéltárakról elterjedt az a vélemény, hogy kis kulturális értéket képviselő haszontalan, dohos intézmények, melyek legfőlegbb jelentéktelen számú történésznek keltik fel az érdeklődését. A jelek szerint a szabadkai levéltár dolgozói ezeket a téves elképzeléseket konkrét eredményekkel szeretnék megcáfolni: amatőr és hivatásos történészekkel karöltve, az utóbbi években néhány olyan kiadvány létrehozását tették lehetővé, melyek joggal tarthatnak igényt szélesebb körű érdeklődésre. E tevékenység keretében és a város első említésének 600. évfordulója alkalmából látott napvilágot több évi levéltári kutatások eredményeként a *Gyökerek*.

A könyv tulajdonképpen kétnyelvű (szerbhorvát-magyar) okmánygyűjtemény, mely Szabadka városának közjogi helyzetét és lakosságának az 1391–1828-as periódusban elért fejlődését tárja fel. A közreadott tíz okmány nagyobbik része a 18. századból származik, úgyhogy ezt a munkát inkább az e századra vonatkozó legjelentősebb történelmi források gyűjteményeként és kevésbé a címben feltüntetett korszakot teljességében átfogó kiadványként kell számon tartanunk. A középkorból és a török hódoltság idejéből eredő iratokat ez alkalommal kihagyták, mivel nem feleltek meg a könyv koncepciójának. Az alapelképzelés szerint olyan forrásokat kellett egybegyűjteni, melyek múltbéli sorsdöntő jelentőségükkel hosszabb távon meghatározták a város életét, és amelyek a mai olvasónak képet adnak arról, milyen közjogi és demográfiai körülmények között zajlott le a város fejlődése. Másrészt ezek az okmányok bizonyos mértékig megvilágítják Szabadka etnikai összetételét, a gazdasági élet jellegzetességeit, szociális viszonyait, nyelvi és mentalitásbeli sajátosságait, továbbá a kor általános légkörét is.

A publikáció értékét és súlyát mindenképpen jelentősen növeli az a tény, hogy ezek a dokumentumok első ízben jelennek meg egész terjedelmükben szerbhorvát és magyar nyelven. Továbbá mindaddig csak a Szabadka legújabb kori történetét érintő okmánygyűjtemények kiadása volt napirenden (a két világháború közti munkásmozgalomról eddig

három gyűjtemény jelent meg, a negyedik pedig kiadásra vár), míg a *Gyökerek* az első (de remélhetőleg nem utolsó) forrásgyűjtemény, melyet a város régebbi történetének szenteltek.

Szükséges hangsúlyozni, hogy a szabadkai levéltárosoknak megjelentetésükkel sikerült hatékonyan megóvniuk e tartós kulturális értéket képviselő iratokat a jövő nemzedékek számára.

A könyv két részre tagolódik. Az elsőben Szabadka közjogi státusára, a másodikban pedig a demográfiai viszonyokra vonatkozó okmányok találhatók.

Az előbbiek közé tartozik a Szabadka nevének első említését magában foglaló dokumentum, mely az 1391. május 7-én megtartott megyei közgyűlésen keletkezett. Ekkor a tolvajok feletti ítélezés során az ülés elnöklője, Losonczy István – a Macsói Bánság bánja és Bodrog vármegye főispánja – megemlített egy „Zabatkainak mondott Ágoston tolvaj”-t („...*furem Agustinum dictum de Zabatka...*”).

Ezután két egymáshoz szorosan kötődő okmány következik. Az első Mária Terézia királynő 1743. május 7-ei keltezésű kiváltságlevele, mellyel a városnak királyi-kamarai kiváltságos mezővárosi státust és új nevet (*Szent-Mária*) adományozott. A privilégium egyúttal kivonta a várost a tiszai határőrvidék katonai igazgatása alól, és civil hatóságok alá rendelte. A második dokumentum a Magyar Királyi Kamara és a szabadkai városi magisztrátus által kötött ún. *Örökös szerződés* (1743. június 28.), mely konkrétan és részletesen rögzítette mindazokat a jogokat és kötelezettségeket, melyek a helység megváltozott jogi státusából eredtek. E két okmány pozitív hatásával megalapozta Szabadka városi önkormányzatának és gazdasági életének kibontakozását az elkövetkező időszakokra.

Az új státus és új gazdasági-társadalmi föltételek, valamint az előző korszakból visszamaradt rossz szokások csakhamar szükségessé tették a város lakosai közötti viszonyok alapos szabályozását. Így jött létre a Városi Tanács által 1745. június 4-én közzététetett *Rendszabály* (bunyevac nyelven), amely előírta a lakosokra érvényes viselkedési normákat, valamint a rendőrséggel és városi hatóságokkal szembeni eljárás- és magatartásmódot.

Ezt követi a könyvben az 1779-es szabadalomlevél, mely által Szent-Mária elnyerte a szabad és királyi város státust, *Mária Theresiopolis* néven. Ez volt a város történetében a legnagyobb jelentőségű okmány, tekintettel arra, hogy a benne foglaltatott széles körű jogok Szabadka előtt megnyitották a gazdasági, politikai és kulturális fejlődés legtágabb lehetőségeit.

A felsorolt okmányok sajátos függelékeként a könyvben közreadták Szabadkának az 1690-es évekből származó és 1743-ig használatos első ismert címeres pecsétjéről készült felvételt megfelelő szigillográfiai elemzéssel, továbbá a második szabadkai városháza zárókövének elhelyezése alkalmával (1828. febr. 12.) magyar nyelven mondott beszédet. Ez utóbbi a nyelvi és stílustani megfontolásokon kívül azért is érdekes, mert korabeli szempontból összegezi a város történetét.

A könyv második tematikai egységét demográfiai jellegű iratanyag – az összeírások képezik. Ezek különböző céllal, terjedelemben és igényességgel készültek, bizonyos fokig mégis lehetővé teszik, hogy betekintést nyerjünk az érintett korok életének egy-egy szegmentumába: a háztartások és lakosok számán kívül adatokat nyújtanak a város népességének nemzetiségi megoszlásáról, vagyoni állapotáról (a megművelt földterületek nagyságáról, a mezőgazdasági termékek fajtáiról és terméshozamairól, a háziállatokról), a városban fellelhető iparágakról, a kézművesek és kereskedők számáról, sör- és pálinkafőzdekről, malmokról, az adózás alá eső vagyon fajtáiról stb. Emellett a megadóztatott családfelek név szerinti felsorolása egyes szabadkaiak számára érdekes lehet genealógiai szempontból is. E kötet négy összeírást ölel fel: Szabadka lakosságának 1578. és 1720. évi összeírását. Szent-Mária szabadalmazott kamarai mezőváros 1748. évi portális adókimutatását, valamint Szabadka háztartásainak 1765-ös számbavételét. Az egybegyűjtött dokumentumok, továbbá az adott korok jobb megértése végett a kiadvány tartalmazza a város rövid történetét és Szabadka 1743 és 1918 közötti helyhatósági szervezetéről szóló cikkeket, akárcsak az okmányokhoz fűzött informatív jellegű szövegeket. Emellett megtalálhatjuk itt a város mindkét kiváltságlevelének paleográfiai-oklevéltani feldolgozását, az 1745. évi városi rendszabály nyelvi elemzését, valamint Szabadka nevének a különféle hivatalos okmányokban előforduló variánsait is.

A kiadványt nagyszámú illusztráció gazdagítja. Közülük szépségükkel kiemelkednek a várost, környékét ábrázoló térképek és látképek, valamint a kiváltságlevelék színes reprodukciói. Kifogásolható azonban, hogy a képanyagban több olyan ábra is helyet kapott, amely jellegénél fogva nem illik ebbe a publikációba, továbbá a képek elrendezése és csoportosítása sincs a legszerencsésebben megoldva. Attól tartok, ez utóbbi érvényes az okmányok és kísérőszövegek elrendezésére is. A könyv kiadási költségeinek fedezéséből döntően a szponzorok vették ki részüket (Szabadka Község Képviselő-testülete, továbbá állami és magánvállalatok). Úgy látszik, hogy az új társadalmi-politikai föltételek közepette a tudományos és más kulturális produkciók egyik legfontosabb finanszírozói jövőben a szponzorok és esetleg mecénások lesznek.

Végül említsük meg azok nevét, akik nélkül ez az értékes munka nem jött volna létre: mgr. Buljovčić Josip, mgr. Dobos János, Magyar László (a kötet szerkesztője és a kísérőszövegek legnagyobb részének szerzője), Ulmer Gáspár és Vojnović Emil. Jó lenne, ha a könyv második kötete, mely a szabadkai céhek alapszabályait, a kisiparra és kereskedelemre vonatkozó iratokat, valamint a szabadkai vállalatok bírósági jegyzékét tartalmazza, mielőbb megjelenhetne, hogy az ismertetett első kötettel együtt példaként szolgálhasson mindazok számára, akik a hagyományápolást és a helytörténeti kutatásokat szívügyüknek tartják.

GYÖRE Zoltán